

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΡΑΓΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1938

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
42 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 42
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Τ.Δ. Π.Τ.Ε. Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεώς του δὲν τὸ ἀντλοῦσεν οὔτε ἀπὸ τὸ παρελθόν, οὔτε ἀπὸ τὸ παρόν, ἀλλ' ἀπὸ τὸ μέλλον. Εἰς τὴν μὀρφωσιν τῶν νέων, οἱ ὁποῖοι ἐκπροσωποῦν τὸ μέλλον τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος εἶχεν ἀφοσιωθῆ με πίστιν καὶ με αἰσιοδοξίαν. Ἡ συγκρά-

τησις τοῦ σημερινοῦ μνημοσύνου, ὀφειλομένη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀξιεπαινον καὶ εὐλαβῆ πρωτοβουλίαν τῶν μαθητῶν του, μᾶς παρέχει τὴν παρήγορον ἐλπίδα ὅτι καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰωάννου Συκουτρῆ θὰ εὖρη μιμητάς, καὶ τὸ ἐπιστημονικόν του ἔργον θὰ εὖρη ἀξίους συνεχιστάς.

ΣΩΚΡ. Β. ΚΟΥΓΕΑΣ

Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου
Ἀκαδημαϊκός

Β' — ΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ

Παρακληθεὶς ὑπὸ τοῦ « φιλολογικοῦ κύκλου » τῶν μαθητῶν τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Συκουτρῆ νὰ λάβω καὶ ἐγὼ τὸν λόγον, κατὰ τὴν σημερινὴν συγκέντρωσιν τὴν διοργανωθεῖσαν εἰς τιμὴν τῆς μνήμης του, ἐθεώρησα καθῆκον μου νὰ συμμορφωθῶ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν φιλομαθοῦς νεολαίας, εἰς τὰ στήθη τῆς ὁποίας πάλλου ἐυγενῆ συναισθήματα τιμῆς καὶ ἐυγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἐκλιπόντα διδάσκαλον. Ἀλλὰ συγχρόνως ἠθέλησα νὰ διατρανώσω τὸν ὀφειλόμενον φόρον τιμῆς πρὸς ἐπιστήμονα, ὅστις σκοπὸν τοῦ βίου του ἔθεσε τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐπιστήμης, τὴν ὁποίαν ἐθεράπευσε με ὄλην τὴν ζωτικότητά του καὶ με ὄλην τὴν δύναμιν τῆς ἐυγενοῦς του ψυχῆς.

Ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι δὲν συμμερίζομαι κατὰ πάντα τὰς ἀπόψεις καὶ τὰς προϋποθέσεις τοῦ ἀοιδίου ἀνδρός, πρὸς τινὰς τῶν ὁπίων καὶ διαφωνῶ, καὶ ἀδιαφόρως τοῦ ὅτι, θαυμαστῆς τῆς συντομίας, προσκρούω πῶς εἰς τὸν πλατυασμὸν ἐν τῇ ἐκφράσει αὐτοῦ, τιμῶ βαθέως τὸν ἀνδρα, ὅστις με τόσην ἐξαιρετικὴν φιλοπονίαν διαρκῶς κατεγίνετο με τὰ προσφιλή του ἑλληνικὰ γράμματα, καὶ ἰδίως με τὸν « οἶον θεοφορούμενον » Πλάτωνα⁽¹⁾, καὶ ὅστις με τὸσον σθένος ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν του, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ φράσιν τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ φιλολόγου Φρειδερίκου Αὐγούστου Βόλφ, εἶχε πνεῦμα καὶ ἐγνώριζε νὰ διεγείρῃ τὸ πνεῦμα.

Σπανίως, πράγματι, εἶδαμεν ἄνθρωπον χωρὶς ἐξωτερικὴν αἴγλην, ὁποίαν χαρίζουν τὰ μεγάλα ἀξιώματα, καὶ χωρὶς ἐπιτηδευμένην ρητορικὴν, ἢ ὁποία συγκινεῖ τὰ πλήθη, νὰ κατορθώσῃ εἰς τὸσον νεαράν ἡλικίαν νὰ σχηματίσῃ περὶ ἑαυτὸν κύκλον ἀφωσιωμένων μαθητῶν καὶ νὰ καταστήτῃ οὐ μόνον ἐυφημότατα γνωστὸς μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ πέραν τούτων εἰς τὸν διεθνή φιλολογικὸν κόσμον, οὐ μόνον νὰ ἀποκτήσῃ θερμούς θαυμαστάς καὶ ἀσπόνδους διώκτας, — εἶναι καὶ αὐτὸ

σημεῖον ὑπεροχῆς, τοῦλάχιστον παρ' ἡμῖν, — ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξακολουθῆ καὶ θανὼν νὰ ζῆ εἰς τὰς καρδίας ἐυγνωμόνων μαθητῶν καὶ εὐρυτέρου κύκλου φιλομαθῶν. Τοῦτο ὀφείλεται ὄχι μόνον εἰς τὴν εὐρυμάθειαν τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν με τὸν ὁποῖον εἰργάζετο, μὴ ἀσχολούμενος με τοὺς μαθητάς του τὰς ὥρας μόνον τῆς ὀρισμένης διδασκαλίας, ἀλλὰ ζῶν καὶ ἀναστρεφόμενος καὶ εἰς διαρκῆ πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν μετ' αὐτῶν ἐυρισκόμενος.

Ἐργαζόμενος οὐδὲν ἄλλο ἐπεζήτει ἢ τὴν ἐκ τῆς ἐργασίας ἀπόλαυσιν καὶ τὴν συνείδησιν ὅτι συνετέλει εἰς προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς διάπλασιν νεαρῶν ἐπιστημόνων, με εὐρυτέρους ὀρίζοντας, με πόθον διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ με ἀγάπην πρὸς τὴν ἔρευναν. Διὰ τὸν Συκουτρῆν ἢ ἐπιστήμη δὲν ἦτο ἡ ἀμελγομένη ἀγελάς, ἢ παρέχουσα τὸ γάλα, ἀλλ' ἡ οὐρανία θυγάτηρ, ἢ ὑπὲρ πάσας τοῦ κόσμου τὰς μικρότητας ὀδηγοῦσα τοὺς μύστας τῆς εἰς τὴν μακαριότητα καὶ τὴν γαλήνην⁽¹⁾.

Ἀλλ' ὁ κυριώτερος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐθεώρησα καθῆκον εὐχαρίστως νὰ ἀποδεχθῶ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸ σημερινὸν μνημόσυνον τοῦ μακαρίτου Συκουτρῆ, ἦτο συναίσθημα δικαιοσύνης, καθόσον εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπὶ φιλολογικοῦ πεδίου πολεμικὴν παρενεβλήθη καὶ θρησκευτικὸν στοιχείον, καὶ ἐζητήθη νὰ παρασταθῆ οὗτος ὡς ἄθεος καὶ ἐπίβουλος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἀνάμιξις αὕτη θρησκευτικοῦ στοιχείου εἰς ἐπιστημονικὰς διαμάχας δὲν εἶναι πρωτοφανής, τούναντίον εἶναι συνήθης παρ' ἡμῖν ἔκπαλαι· καὶ διὰ νὰ μὴ σᾶς κουράσω με παραδείγματα ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας ἱστορίας, ἀρκοῦμαι νὰ ἀναφέρω μόνον τὴν πολεμικὴν κατὰ τοῦ μεγάλου Ἑλληνοῦ, τοῦ ὄντως σοφοῦ Κοραῆ, τὸν ὁποῖον οἱ ἀντίπαλοί του ἠθέλησαν νὰ πα-

(1) Πρὸβλ. Schiller, δίστιχον ὑπὸ τὸν τίτλον «Wissenschaft»:

«Einem ist sie die hohe, die himmlische Goettin,
[dem andern
eine tuechtige Kuh, die ihn mit Butter versorgt.»

(1) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς Ε', 8 (Migne Ἑ...Π. 8,737).

ραστήσουν, ὡς « ἄθεον, βλάσφημον, διαφθορέα τοῦ ἔθνους, μισέλληνα, παγκάκιστον καὶ ἀλόγιστον τέρας » (1).

Οὕτω καὶ ἐν προκειμένῳ ἐπεζητήθη ἡ δημιουργία ἐντυπώσεων, στηριζομένων ἐπὶ λέξεων καὶ φρασιδίων ἀπομονομένων καὶ ἐν πολλοῖς διαστρεβλουμένων, χωρὶς βεβαίως νὰ θέλω νὰ ἀρνηθῶ ὅτι τινές, ἀδιάφορον ἂν ὀρθῶς ἢ ὄχι, ἐκ καλῆς πίστεως ἔθεσαν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν θρησκευτικότητα τοῦ Συκουτρῆ. Τὸ ἐκπληκτικώτερον δ' εἶναι ὅτι καὶ πολλοὶ μὴ ἀναγνώσαντες κἂν τὸ Συμπόσιον καὶ μὴ ὄντες ἄλλως εἰς θέσιν, καὶ ἐὰν τὸ ἀνεγίνωσκον, νὰ τὸ ἐννοήσουν καὶ νὰ τὸ κρίνουν, μετὰ τὴν εὐκολίαν μεθ' ἧς κρίνει παρ' ἡμῖν ἕκαστος τὰ πάντα καὶ τοὺς πάντας, ἔρριψαν καὶ αὐτοί, οἱ κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, « αὐθμερινοὶ σοφοὶ καὶ χειροτόνητοι θεολόγοι, οἱς ἀρκεῖ τὸ θελήσαι μόνον πρὸς τὸ εἶναι σοφούς » (2), ἔρριψαν, λέγω, καὶ αὐτοὶ τὸν λίθον τοῦ ἀναθέματος καὶ εἶδον τὸ ἔργον, ὅπερ καὶ ἐξ ὄψεως ἠγνόουν, πλήρες ἀσεβείας καὶ ἀντιχριστιανικοῦ πνεύματος. Καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη μία ἀτμόσφαιρα τὴν ὁποίαν παραστατικώτατα χαρακτηρίζει εἰς ἓν δίστιχον ποιήματος, γραφέντος κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Συκουτρῆ, ὁ ποιητὴς Ἄγγελος Σικελιανός:

Κάτω στὸν κάμπο, ταπεινὲς φωνές, πικρὲς καὶ
[στεῖρες,
στὴ χλααλὴ τους ἔσμιγαν, ἀνόσια, τ' ὄνομά του (3).

Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι μετὰ τὰ λόγια αὐτὰ δὲν ὑπαινίσσονται ἐπιστημονικοὶ ἀγῶνες ἐπιστημόνων, οἵτινες ἐξ ἄλλων ὀρμώμενοι προϋποθέσεων καὶ ἀντιλήψεων, ἀντικρούουν δι' ἐπιστημονικῶν μέσων θεωρίας καὶ ἰδέας, πρὸς τὰς ὁποίας διαφωνοῦν, ἀλλ' ἐννοεῖται ἡ πολεμικὴ, ἡ ὁποία δι' ὀχλοκρατικῶν μεθόδων, ξένων πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ζητεῖ νὰ ἀχρηστεύσῃ καὶ καταστήσῃ ἐκποδῶν τὸν ἀντιφρονούντα.

Καὶ κατηγορήθη ὁ Συκουτρῆς ὡς ἄθεος, διότι εἶπεν ὅτι « λογικῶς ἢ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ δὲν ἀποδεικνύεται οὔτε χρειάζεται διὰ τὸν πιστεύοντ' ἀποδείξεις » (4). Καὶ ὅμως τὰ ὀρθοδοξότατα αὐτὰ λόγια θὰ προσυπέγραφε σύσσωμος ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ πανεπιστημίου, ἦτις, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ὁμοφώνως μεγάλως ἐξετίμα τὸν ἐκλιπόντα, καὶ θὰ ἐπεκύρουν καὶ συντηρητικώτατων ἀρχῶν θεολόγοι, ἐφόσον γενικῶς ἀνομολογεῖται ὅτι ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ, ὡς ὑπὲρ πᾶσαν νόησιν, δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ

λογικῶς, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ συναισθηματος καὶ τῆς πίστεως, « χωρὶς τεκμηρίων καὶ ἀποδείξεων », ὡς λέγει ὁ ἱερός Χρυσόστομος (5).

Κατηγορήθη ὁ Συκουτρῆς ὡς ἀσεβής, διότι ὁμιλῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπεκάλεσεν αὐτὸν « μεγάλην ἠθικὴν προσωπικότητα » (6), ὡς ἂν νὰ ἦτο ἀμάρτημα νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, μεγάλη θρησκευτικὴ, ἠθικὴ ἢ ἱστορικὴ προσωπικότης, καὶ ὡς ἂν εἰς τὴν δογματικὴν νὰ μὴ γίνεται λόγος περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ.

Ἐχαρακτηρίσθη ὁ Συκουτρῆς ὡς ἀρνητῆς τῆς παναγαθότητος τοῦ Θεοῦ, διότι εἶπε: « νὰ παραδεχθῆς πῶς ὑπάρχει Θεός, εἶναι εὐκόλον· ν' ἀναγνωρίσῃς ὅμως πῶς εἶναι πανάγαθος, ἐνῶ βλέπεις καὶ πονεῖς διὰ τὸ κακὸν ἐν τῷ κόσμῳ, αὐτὸ εἶναι δύσκολον » (7). Καὶ ὅμως πόσον χριστιανικώτατα ἀναγνωρίζει ὁ Συκουτρῆς τὴν δυσκόλως κατανοουμένην παναγαθότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, φαίνεται σαφέστατα ἐξ ὧν λέγει εἰς μίαν σελίδα πρότερον: « Ἡ ἀγάπη αὕτη τοῦ Θεοῦ, χαρίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον — καὶ τί δὲν χαρίζει; τὴν ὑπαρξιν καὶ πᾶν ἀγαθόν, καὶ εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἐνσάρκωσιν τοῦ Θεοῦ, νὰ φθάσῃ μάλιστα μέχρι τῆς ἐσχάτης ταπεινώσεως καὶ αὐταπαρνήσεως » (8). Καὶ ὀλίγον κατωτέρω ἐξαίρει τὴν ἀνωτερότητα τῆς καθολικῆς ἀγάπης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὴν πλατωνικὴν ἀγάπην, ἡ ὁποία, ὡς λέγει, « στηρίζεται εἰς τὴν ἐπιλογὴν » (9).

Κατηγορήθη ὁ Συκουτρῆς ὡς ἀπολογητῆς ἀνηθίκου ἐθίμου, αὐτὸς ὅστις δικαιολογεῖ πλήρως τὸν Χριστιανισμόν, ὁ ὁποῖος, ὡς λέγει αὐτολεξεῖ, « ἐπολέμησε μετὰ λύσσαν ἀπολύτως δικαιολογημένην, ἓνα ἔθιμον τόσον βρομερόν » (10).

Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι εἰς τὰ ἔργα τοῦ Συκουτρῆ, τόσον εἰς τὸ Συμπόσιον, ὅσον καὶ εἰς τὰ λοιπά, ὅπως μοιραίως εἰς πᾶν ἀνθρώπινον ἔργον, ὑπάρχουν καὶ τὰ ἀσθενῆ σημεῖα, ἦτοι ἀτυχεῖς ἐκφράσεις ἢ καὶ ἀστήρικτοι ὑποθέσεις καὶ λύσεις· ἀλλ' εἶναι νοητὸν τόσον γόνιμος, ἀπὸ ἀπόψεως ποιοῦ καὶ ποσοῦ, συγγραφικὴ καὶ διδακτι-

(1) Ἐν ἐρμηνείᾳ Α' Τιμοθέου, ὁμιλία Α', γ' (Migne 'Ε.Π., 62, 507). Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ καθηγητῆς κ. Γρ. Παπαμιχαήλ ἐν τῇ Ἀπολογητικῇ του (Ἀθήναι 1928) σ. 81, « αἱ λεγόμεναι ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ κατ' ἀκριβολογίαν δέον νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἐνδείξεις μᾶλλον ἢ ἀποδείξεις ». Πρβλ. Χρήστου Ἀνδρούτσου, Δογματικὴ τῆς ὀρθ. ἀνατ. ἐκκλησίας (Ἀθήναι 1907) σ. 33: « ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀδύνατος » καὶ σ. 38: αἱ λεγόμεναι ἀποδείξεις « ἀποβαίνουσι περιτταὶ παντὶ πιστῷ ἔχοντι ζέον τὸ τῆς πίστεως συναίσθημα ».

(2) Ἰ. Συκουτρῆ, Συμπόσιον σ. 68*.

(3) Αὐτόθι σ. 239*, σημ. 3.

(4) Αὐτόθι σ. 238*.

(5) Αὐτόθι σ. 243*, πρβλ. καὶ σ. 245*.

(6) Αὐτόθι σ. 64*.

(1) Ἰδὲ Δ. Σ. Μπαλάνου, Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ Ἰ. Κοραῆ, Ἀθήναι 1920, σ. 90.

(2) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος περὶ δόγματος κεφ. 1 (Migne 'Ε. Π. 35, 1065).

(3) Ἄγ. Σικελιανοῦ, Ἰω. Συκουτρῆς, ἐν « Νέα Ἐστία » 15-11-1937 σ. 1685.

(4) Πλάτωνος Συμπόσιον, ὑπὸ Ἰ. Συκουτρῆ (ἔκδ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν. Ἑλλην. βιβλ. ἀρ. 1) σ. 239*.

κῆ δρᾶσις νὰ κρίνεται μονομερῶς ἐξ αὐτῶν; Καὶ εἰς ποίου συγγραφέως τὰ ἔργα, ὅσον μέγας καὶ ἂν εἶναι, δὲν ὑπάρχουν ἀσθενεῖς πλευραὶ; Μόνον οἱ οὐδὲν γράφοντες τὸ σοβαρὸν καὶ ἀνευθύνως ἅμα κραυγάζοντες ἔχουν τὸ προνόμιον τοῦ ἀλαθῆτου· ἀλλ' οἱ ἐρευνηταὶ καὶ νέον παράγοντες μοιραίως ὑπόκεινται εἰς πλάνας, καὶ ὡς εἶπεν ὁ Goethe «πλανᾶται ὁ ἄνθρωπος ἐφόσον ἐρευνᾷ» (1). Καὶ ὁ ἴδιος δὲ ὁ Συκουτρῆς, ἀναγνωρίζων τοῦτο καὶ μὴ θεωρῶν ἑαυτὸν ἀλάθητον, ἐξελιπάρει νὰ συστηθῆ ἐπιτροπῇ ἐξ εἰδικῶν διὰ νὰ ὑποδείξῃ εἰς αὐτὸν συγκεκριμένως τὰ λάθη ἢ ἔστω καὶ τὰ ὀπωσδήποτε δυνάμενα νὰ παρεξηγηθοῦν χωρία, διὰ νὰ τὰ διορθώσῃ εἰς δευτέραν ἔκδοσιν. Καὶ ἡ μὲν ὑπόδειξις καὶ διόρθωσις τῶν πλάνων εἶναι ἐπιστημονικὸν καθήκον· ἀλλ' ἀλλοίμονον εἰς ἐκείνους τοὺς κριτικούς, οἵτινες δὲν κρίνουν μίαν προσωπικότητα ἐκ τῆς καθόλου δράσεώς της, ἀλλ' ἀνιχνεύοντες ἀβλεπτήματα καὶ λάθη καὶ ἐπωφελοῦμενοι ἀσαφῶν ἢ καὶ ἀτυχῶν ἐκφράσεων, ἀναποφεύκτων εἰς πᾶν ἀνθρώπινον ἔργον, καὶ μονομερῶς ἐξετάζοντες ἢ καὶ διαστρέφοντες αὐτάς, προσπαθοῦν νὰ καταρρίψουν ὅ,τι βλέπουν ὀρθιον καὶ νὰ μειώσουν ὅ,τι ὑπερέχει.

Ἀληθῶς εἶναι ἀκατανόητον, ἐπὶ τῇ βάσει παρεξηγουμένων ἢ καὶ διαστρεβλουμένων χωρίων ἢ καὶ ἀτυχῶν ἐκφράσεων καὶ λαθῶν ἔστω, νὰ χαρακτηρίζεται ὡς ἄθεος καὶ ἐπίβουλος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ζήσας ὡς εὐσεβῆς Χριστιανός, κατηγορηματικώτατα διαδηλοῖ τὴν πίστιν του εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν προσήλωσίν του εἰς τὸν Χριστιανισμὸν. Καὶ πρὸς πίστωσιν τῶν λεγομένων μου, ἐπιτρέψατε νὰ σᾶς ἀναγνώσω ὀλίγας μόνον περικοπὰς ἐξ ὥραίας ὁμιλίας τοῦ Συκουτρῆ πρὸς τὰς τελειοφοίτους τοῦ ἀμερικανικοῦ κολλεγίου θηλέων ἐν Ἑλληνικῷ (2), ἐκ τῆς ὁποίας καταφαίνεται ὅτι Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς ἦσαν δι' αὐτὸν οἱ δύο φωτεινοὶ πόλοι, οἵτινες κατηύγαζον τὸν δρόμον αὐτοῦ: «Πρὸς τοὺς ὀδηγητάς, λέγει, τοὺς αἰωνίους διδασκάλους κάθε πολιτισμένου ἀνθρώπου, πρὸς τοὺς φωτεινοὺς πόλους, περὶ τοὺς ὁποίους στρέφεται ὀλόκληρον τὸ συγκρότημα τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν τῆς ἐποχῆς μας, πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Παῦλον (διὰ νὰ μεταχειρισθῶ ὡς σύμβολα τὰ δύο ὀνόματα), θὰ ἤθελα εἰς μαθητείαν ἰσόβιον νὰ σᾶς ὀδηγήσω, μαθητῆς καὶ ἐγὼ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ οὐρανοῦ, . . . διὰ νὰ ζητήσῃ ἐκεῖ τὴν ἐνίσχυσιν καὶ τὸν φωτισμὸν δι' ὅλην σας τὴν ζωὴν» κατωτέρω ἀνομολογεῖ ὅτι «ὀλόκληρον τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν συγ-

κρότημα τῆς ἐποχῆς μας στρέφεται πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Παῦλον» καὶ ἐπάγεται: «Ἄν δὲν θὰ σᾶς ὁμιλήσω σήμερον διὰ τὸν Χριστιανισμὸν, ἀποδώσατέ το εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν γνώσεων καὶ τῆς ἀρμοδιότητός μου νὰ ἐκφράσω μὲ ἀκρίβειαν ὅ,τι μέσα μου αἰσθάνομαι ὅτι χρεωστῶ εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Παύλου». Τί ἄλλο μαρτυροῦν τὰ λόγια αὐτὰ παρὰ τὴν βαθεῖαν θρησκευτικότητα τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός;

Μετὰ τὰ λεχθέντα καὶ τὰ προσαχθέντα χωρία ἐκ συγγραφῶν τοῦ ἀειμνήστου Συκουτρῆ, νομίζω ὅτι οὐδεμία δύναται νὰ καταληφθῇ ἀμφιβολία περὶ τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων αὐτοῦ. Ἄν δὲ ἐν τῇ ὀξύτητι τοῦ ἀγῶνος, ἣτις ἄγει πάντοτε εἰς ὑπερβολάς, καλῆς πίστεως συζητηταὶ ἐπίστευσαν ἢ παρεσύρθησαν εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ Συκουτρῆς ἦτο ἀρνητῆς ἢ ἐπίβουλος τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶμαι βέβαιός ὅτι οὗτοι ψυχραιμότερον νῦν μελετώντες τὰ πράγματα θὰ ἀποδώσουν δικαιοσύνην εἰς τὸν ἄνδρα, ὅστις ἀπῆλθε τοῦ κόσμου τούτου μὲ τὴν πικρίαν ὅτι διημφισβητήθησαν τὰ ἱερώτερα τῶν συναισθημάτων του καὶ παρεξηγήθησαν αἱ εὐγενέστεραι τῶν προθέσεων του. Ἄν ὁμοῦς ἤθελον ὑπάρξει τινές, οἵτινες θὰ ἐπέμενον, παρ' ὅλα ταῦτα, παριστῶντες τὸν ἄνδρα ὡς ἄθεον καὶ ἀσεβῆ, δι' αὐτοὺς θὰ ἐπιτρέψετε νὰ ἐπαναλάβω τὰ λόγια, τὰ ὁποῖα ὁ εὐσεβέστατος καὶ πολυμαθέστατος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων εἶπε περὶ τῶν συκοφαντῶν τῆς ἱερᾶς μνήμης τοῦ κορυφαίου τῶν σοφῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, τὸν ὁποῖον βαθύτατα ἐτίμα, καίτοι διεφώνει πρὸς τινὰς τῶν γνωμῶν αὐτοῦ: «Ἀνίσως τις πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς τῆς πατρίδος ἄνδρας ἀλόγως ἀντιβαίνει καὶ λέγει μὲν αὐτὸς οὐδὲν ὑγιές, σπουδάζει δὲ μόνον μὲ ἀπεράντους ἀντιλογίας νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν δόξαν αὐτῶν, περὶ τῶν τοιούτων μὴ φροντίζετε παντελῶς. Καὶ οἱ βάρτραχοι πολλακίς παρατυχόντες σπεύδουσι μὲ τὰς κραυγὰς των νὰ συμπνίξωσι τὸ κελάδημα τῶν ἀηδόνων, ἀλλὰ μένουσι πάλιν ὄχι ὀλιγώτερον οἱ βάρτραχοι βάρτραχοι καὶ ἀηδόνες αἱ ἀηδόνες» (1).

Κυρίαί, Κύριοι,

Παρ' ὅλας τὰς ἀντιρρήσεις, αἵτινες δυνατόν νὰ ὑπάρχουν διὰ τὰς λεπτομερείας τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ Συκουτρῆ, καὶ ἀδιαφόρως τοῦ ἂν γνῶμαί του τινές εἶναι συζητήσιμοι ἢ καὶ ἀπορρίψιμοι, οὐδεὶς καλῆς πίστεως συζητητῆς θὰ ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῆ ὅτι οὗτος ἦτο, ἐπὶ τοῦ ὅλου,

(1) Faust I. Πρόλογος ἐν οὐρανῷ: «Es irrt der Mensch so lang' er strebt».

(2) Πλατωνικὸς εὐαγγελισμὸς, ἐν «Νέα Ἑστία» 1932 σ. 980.

(1) Τέχνης ρητορικῆς βιβλία γ', συνταχθέντα ὑπὸ Κωνσταντῖνου Οἰκονόμου, εἰς χρῆσιν τοῦ ἐν Σμύρνῃ γυμνασίου, Βιέννη 1813, σελ. κθ'.

μία ἐξαιρετικὴ προσωπικότης, ὅτι ἡ δρᾶσις του εἶναι ἀξία ἰδιαζούσης ἐξάρσεως καὶ τιμῆς καὶ ὅτι αἱ μελέται του θὰ μένουν ἐς αἰὲς μαρτύρια τῆς ἐξαιρέτου φιλοπονίας του, τῆς εὐρυτάτης πολυμαθείας του καὶ τῆς ἐν πολλοῖς δημιουργικῆς εὐφυΐας του.

Διὰ πάντα ταῦτα, τὸ ὄνομά του θὰ παραμένῃ πάντοτε ἐν τιμῇ μεταξὺ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀκαταπόνητος φιλεργία του θὰ πρόκηται διαρκὲς ὑπόδειγμα πρὸς μίμησιν διὰ τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν.

ΔΗΜ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου
Ἀκαδημαϊκός

Γ' — Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ὅταν δημόσια θέλωμε νὰ χαιρετίσωμε ἓνα φίλο νεκρὸ, δὲν μπορεῖ νὰ τάξωμε σκοπὸ μας τὴ φανέρωσιν τῆς προσωπικῆς μας συγκίνησης καὶ τῶν ἰδιαίτερόν μας δεσμῶν, πὺ ὅσο καὶ ἂν γιὰ μᾶς εἴταν πολῦτιμοι, εὐλογα μπορεῖ ν' ἀφήνουν ἀδιάφορους τοὺς τρίτους.

Ταιριάζει νὰ ποῦμε μονάχα, ἀπὸ μιά καθαρῶς ἀντικειμενικὴ σκοπιᾶ, τὸ τί σημαίνει ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ νεκροῦ γι' αὐτοὺς πὺ στάθηκαν ἀπροσωπόληπτα μπροστά του, γι' αὐτοὺς τοὺς πολλοὺς, τοὺς πιὸ μακρυνοὺς φίλους, πὺ ἴσως εἶναι ἀνάγκη νὰ τοὺς ξυπνοῦμε τὴ μνήμη μὲ τὸ λόγο. Ταιριάζει νὰ συνειδητοποιήσωμε τὴν ἀντικειμενικὴ του ὑπόστασιν, νὰ τὴ συγκεφαλαιώσωμε, νὰ τὴν ἐνώσωμε στὴν ἐνότητά πὺ δίνει τὸ τέλος, καὶ νὰ συναγάγωμε τὸ πόρισμα καὶ τὸ κατάλοιπο, πὺ μονάχα ὁ θάνατος τελειωτικᾶ προσδιορίζει.

* * *

Στὴν πιὸ δυσβίωτη καὶ τὴν πιὸ μετρημένη οἰκογένεια τῆς ἑλληνικῆς ὀλότητος, στὴν οἰκογένεια τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, ἀπὸ τὴν πρώτη του ἐμφάνισιν ὁ Συκουτρῆς εἶχε πάρει μιά εἰδική, προσωπικὴ καὶ ξεχωριστὴ θέσιν. Εἶχε ὅμως ἰδιαίτερα κατακτήσει μιά θέσιν ξέχωρη στὴν κοινωνία τῆς νεολαίας, ὅπου τ' ὄνομά του εἶχε ἀρχίσει βαθιὰ νὰ εἰσδύη σὰν ἐνσάρκωσιν μιᾶς δύναμης πνευματικῆς. Γιατὶ ἀλήθεια ὁ Συκουτρῆς εἶχε κατορθώσει νὰ γίνῃ ὁ νέος τῶν νέων.

Θάθελα μπροστά σας νὰ ξετύλιγα ἀκέρια τὴν ἀγωνιστικὴν ζωὴν του, γιὰ νὰ δῆτε μαζὶ μου τὴν αἰτία, ἀλλὰ καὶ τὴ δικαίωσιν αὐτῆς τῆς ἀγάπης καὶ αὐτῆς τῆς ἐκτίμησης ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ πόνου, πὺ καὶ στίς πιὸ κρῦες ψυχῆς ἀνάμεσά μας προκάλεσε ὁ ἀδόκητος χαμὸς του. Ἀλλὰ γιὰ μιά τόσο πλατεῖα ἐποπτεῖα θὰ ἔπρεπε νὰ ἔσπαζα τὰ πρεπούμενα χρονικὰ ὅρια, θὰ ἔπρεπε σὲ δύναμη ἴσως καὶ νὰ ὑπερβῶ τὸν ἑαυτό μου, πρὸ παντός θὰ ἔπρεπε νὰ εἶμουν καὶ ἐγὼ ὁμότεχνός του, γιὰ νὰ μποροῦσα ἐκεῖ, στὸ πεδίο τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς φιλο-

λογίας, στὸ καίριον κέντρο τῆς δημιουργικότητάς του, νὰ τὸν συλλάβω πνευματικᾶ καὶ νὰ στήσω μπροστά σας τὸ ἀνάστημά του, ὅπως τὸ ἀντίκρυζαν πρὸ παντός καὶ πολὺ περισσότερο ἀπὸ μᾶς τοὺς Ἕλληνας οἱ ξένοι φιλόλογοι, ὅπως θὰ τὸν ἀντίκρυζαν οἱ γερμανοὶ φοιτητὲς πὺ ἐπ' ἀνταλλαγῇ μὲ Ἕλληνας φοιτητὲς φέτος φοιτοῦν στὸ Πανεπιστήμιό μας, καὶ πὺ στὴν αἴτησή τους πρὸς τίς ἀρμόδιες Πανεπιστημιακὰς ἀρχάς, γιὰ σκοπὸ τοῦ ἐρχομοῦ τους ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ἀνάφεραν, κοντὰ στὴν ἀνάγκη νὰ γνωρίσουν τὴν ἑλληνικὴ φύσιν καὶ τὰ ἀρχαῖα θεάτρα, καὶ τὴν ἐπιθυμία τους νὰ παρακολουθήσουν τὰ μαθήματα τοῦ ὑφηγητοῦ Συκουτρῆ.

Εὐτυχῶς ἄλλος ὁμιλητὴς, πολὺ ἀρμοδιώτερος καὶ πολὺ ἀξιώτερος ἀπὸ μένα, σᾶς ἔχει ἐκθέσει τὴν ἐργασία του στὸ καθαρὰ φιλολογικὸ πεδίο.

Ἀλλὰ καὶ γύρω ἀπ' αὐτὸν τὸν καίριον πυρῆνα τῆς ζωῆς του, καὶ ἂν καὶ σ' αὐτὸν στηριγμένη, ὑπερβαίνοντας ὅμως τὸ φιλολογικὸ πεδίο, ὑπάρχει μιά εὐρύτερη πνευματικὴ περιοχὴ πὺ ἐμᾶς τοὺς ἀμύητους στὸν εἰδικὸ του κλάδο μᾶς πλησίασε πρὸς τὸ δάσκαλο Συκουτρῆ, στὴν πιὸ ἀγαθὴ σημασία αὐτῆς τῆς κατατρεγμένης λέξης, μᾶς πλησίασε πρὸς τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο καὶ πρὸς τὸν Ἕλληνα. Γι' αὐτὴν τὴν πλατύτερη περιοχὴ, σὰ φίλος, σὰ συνηθικιώτης καὶ κατὰ κάποια πλευρὰ ἴσως καὶ σὰ συναγωνιστὴς, νομίζω πὺς εἶμαι κ' ἐγὼ ἀρμόδιος νὰ σᾶς μιλήσω.

* * *

Ἀφήστε με νὰ πάω λίγα χρόνια πίσω. Τότε πὺ ὁ Συκουτρῆς πρωτοδιορίστηκε ὑφηγητὴς καὶ συναντήθηκε πρώτη φορὰ μὲ τοὺς φοιτητὲς μας. Διασπώντας τὴν ἀρκετὰ διαδομένη συνήθειαν, τὴν ὀλέθρια σὲ ἀποτελέσματα, πὺ ἀνάμεσα σὲ ἔδρα καὶ σὲ φοιτητικὸ ἐδώλιο τὸ πιὸ συχνὰ διανοίγει ἓνα ἀγεφύρωτο χάσμα ἀκατανοησίας καὶ δέους καὶ δυσπιστίας ἀπὸ τὴ μιά, καὶ καχυποψίας ἢ ἀδιαφορίας ἀπὸ τὴν ἄλλη, διασπώντας αὐτὴ τὴ συνήθειαν, πῆγε πρὸς